

מצוות לזכירת יציאת מצרים - הרחבה

מים ראשונים: מצוות רבות קשורות בזכירת היותנו עבדים במצרים או זכירת צאתנו (העלאתנו) משם, שהם שני צדדים של אותה מטבע. טרם הקריאה בדף זה מוזמנים הקוראים לנסות את כוחם הם: כמה מצוות הם מכירים שקשורים בזיכרון עבדות או יציאת מצרים. אנחנו ספרנו 31 מצוות בהן נזכר ציווי זכרון עבדות או יציאת מצרים בפירוש בפסוק. לא כללנו ברשימה אזכורים כלליים של יציאת מצרים כמו: 'ליל שימורים' (שמות יב מב), 'ירידת המן מן השמים' (שמות טז ו), יתרו המצטרף למחנה ישראל (שמות יח א), הקמת המשכן והשראת השכינה (שמות), תלונות בני ישראל (שמות יז ג, במדבר יא כ, דברים א כז), תפילת משה בחטא העגל (שמות לב יא), ברכות בלעם (במדבר פרקים כג כד) וכיוצא באלה, רק מצוות עשה ולא תעשה הקשורות לזכירת שעבוד או יציאת מצרים.¹ נמנה אותן אחת לאחת, עפ"י פשט המקרא, נבחן אותם בעיקר עפ"י ספר החינוך,² ונוסיף במקצת מהן מדרש או פירוש. וכל היודע על מצווה שהחמצנו (בפסח! אוי-וי), אנה יודיענו ונקיים בה מצוות תיראה ותימצא - תעלה ותבוא.

טרם העיון בדף זה, מומלץ לעיין [בדף המקביל המכיל את הרשימה המקוצרת של הפסוקים בלי הסברים](#).

1. שמות יב יז – שמירת המצה

וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמִּצּוֹת כִּי בַעֲצֵם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת צְבֹאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם: (שמות יב יז).³

2. שמות יג ג – מצוות ההגדה ואיסור אכילת חמץ

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם זְכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמִּצְרַיִם מִבְּיַת עֶבְדִים כִּי בְחֹזֶק יָד הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִן הָאֶרֶץ מִצְרַיִם: (שמות יג ג).⁴

3-4. שמות יג ז-ח – מצוות אכילת מצה, איסור בל ייראה ובל יימצא

מִצּוֹת יֵאָכְל אֶת שְׂבֻעַת הַיָּמִים וְלֹא יֵרָאָה לָךְ חֻמֶּץ וְלֹא יֵרָאָה לָךְ שָׂאֵר בְּכָל גְּבֻלְךָ: (שמות יג ז-ח).⁵

¹ אזכור כללי (חיובי) של עבדות או יציאת מצרים עולה לכ- 60. אנחנו התמקדנו כאמור באזכורים הקשורים לתר"ג מצוות. ² שהולך בד"כ בעקבות הרמב"ם. מקור המצווה עפ"י מוני המצוות עשוי להיות במקום אחר בתורה, שהרי מצוות רבות נזכרות ביותר ממקום אחד. הרשימה שלהלן היא עפ"י הסדר הכרונולוגי של אזכור יציאת מצרים במקרא, ונשתדל להעיר ממוני המצוות – ספר החינוך בעיקר, בכל מצווה, כפי אשר תשיג ידינו.

³ זה הפסוק הראשון בתורה, בתוך פרשת החודש הזה לכם, בעיצומה של יציאת מצרים, שצופה קדימה ומזכיר את זכירת יציאת מצרים לדורות, כחלק ממצוות פסח דורות. ראו בהמשך הפרשה שם, שמות יג ז-ח: "מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבולך: והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים". את החמץ ואת ההגדה נראה להלן ביתר פירוט. כאן, עפ"י דרשות חז"ל והבנת פרשני המקרא, מדובר בשמירה של המצות, מה שנקרא בימינו 'מצה שמורה'. ראו דרשת מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה ט אשר פותחת בהלכה ובפשט הפסוק ועוברת לאגדה תוך שינוי הכתיב בפסוק: "ושמרתם את המצות - שמרהו עד שלא תביאהו לידי פסול מכאן אמרו: תפח - תלטוש בצונן וכו'. ר' יאשיה אומר: אל תקרא כן אלא ושמרתם את המצות - כדרך שאין מחמיצין את המצה, אלא, אם באה מצוה לידך עשה אותה מיד". האם מצווה זו נמנית במניין המצוות? נראה שלא. אפשר שהיא חלק ממצוות אכילת מצה, כמשתמע מהגמרא בפסחים לח, או אולי חלק מההקפדה על איסור חמץ כפי שניתן להבין מהמכילתא. ולא ניכנס לעניין זה כאן. מבחינתנו, זה ציווי ברור בפשט המקרא שמוזכרת בו יציאת מצרים.

⁴ לשיטות של חלק ממוני המצוות, פסוק זה הוא המקור למצוות הגדת ליל הסדר, ראו למשל ספר מצוות גדול עשין סימן מא: "מצות עשה מן התורה לספר ניסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל ט"ו בניסן, שנאמר: זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים, כמו מצות זכור את יום השבת וכו'". אחרים, כספר המצוות לרמב"ם מצווה קנ"ז (וספר החינוך בעקבותיו מצווה כא) רואים בפסוק, שנראה להלן: "והגדת לבנך" ובפסוק: "כי ישאלך בנך מחר" את המקור למצוות ההגדה. מן הסתם בשל הקשר הברור לבנים ולדור ההמשך. אבל גם הרמב"ם מדיגש את הצורך בפסוק "זכור" לעיל כשהוא מביא את לשון מכילתא דרשב"י, מתוך המדרש הגדול: "מכלל שנאמר: כי ישאלך בנך, יכול אם ישאלך אתה מגיד לו ואם לאו אין אתה מגיד לו? תלמוד לומר: והגדת לבנך אף על פי שאינו שואלך. אין לי אלא זמן שיש לו בן, בינו לבין עצמו בינו לבין אחרים מניין? תלמוד לומר: ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים". בה בעת, רואה ספר החינוך במצווה יט את הפסוק הזה כמקור לאיסור אכילת חמץ, והוא מה שאנחנו מחפשים: ציוויים – עשה ולא תעשה, שבהם נזכרים עבדות או יציאת מצרים.

⁵ את מצוות ההגדה: "והגדת לבנך" נראה בסעיף הבא. כאן לפנינו מצוות עשה של אכילת מצה, ומצוות לא תעשה של איסור בל ייראה ובל יימצא של חמץ ושאר. הקשר של מצוות אלה ליציאת מצרים הוא ברור מאליו, אך נעזרנו בפסוק הצמוד: "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים", על מנת למצוא אזכור מפורש במקרא. ספר החינוך לומד מפסוק זה רק את איסור בל ייראה (מצווה כ). את איסור בל יימצא (מצווה יא) הוא לומד מהפסוק בשמות יב ט: "שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם". אנחנו חייברנו את שניהם כי אנחנו מחפשים כאמור פסוקים עם זכרון עבדות או יציאת מצרים. בנוסף, קיימת גם מצוות השבתת החמץ, הנזכרת בשמות יב טו: "שבעת ימים מצות תאכלו אף ביום הראשון תשבייתו שאר מבתיתכם וכו'", אך שם לא נזכרת בפירוש

5. שמות יג ח – מצוות ההגדה

והגדת לבגד ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים: 6

6. שמות יג ט – מצוות תפילין

והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך כי בגד חזקה הוצאת ה' ממצרים: 7

7. שמות יג טו – פדיון בכור אדם ובהמה

וכל פטר חמר תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו וכל בכור אדם בגניף תפדה: והיה כי ישאלך בגד מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים: והיה כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרג ה' כל בכור בארץ מצרים מבכר אדם ועד בכור בהמה על כן אני זבח לה' כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה: 8

8. שמות כ א-ג – הדיבר הראשון

וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר: אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים לא יהיה לך אלהים אחרים על פני: 9

9. שמות כג טו – חג המצות

את חג המצות תשמר שבעת ימים תאכל מצות פאשר צויתך למועד חדש האביב כי בו יצאת ממצרים ולא יראו פני ריכם: 10

במקרא זכירת יציאת מצרים. סוף דבר, פרקים יב ויג בספר שמות מלאים ממצוות הפסח: אכילת מצה, קרבן הפסח (הקרבה ואכילה), השבתת החמץ, איסור אכילה ואיסור יראה ויימצא של חמץ, לא בכלום נכתב עניין זכירת יציאת מצרים, למרות שפשיטא שמדובר בכך. לפיכך הספירה שלנו כאן היא קשה ולא מדויקת ונראה שיש לכלול בעצם את כולם. גם כמובן, את מצוות קרבן הפסח שנראה להלן.

6 לדעת מוני מצוות רבים, פסוק זה הוא המקור המרכזי למצוות ההגדה ברור לאכילת מצה מצד אחד ולאיסור ב' יראה ובל יימצא מצד שני, כמוסבר לעיל). ראו הדרשה בסדר ההגדה עצמו: "יכול מראש חודש? תלמוד לומר: והגדת לבגד ביום ההוא לאמר בעבור זה וכו'". ובספר דברים ו כ-כא חוזר העניין בהקשר רחב של שמירת המצוות כולם, ככתוב: "כי ישאלך בגד מחר לאמר מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם: ואמרת לבגד עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאנו ה' ממצרים בגד חזקה". והרי לנו בעצם התורה כולה! כל תרי"ג המצוות הם זכרון ליציאת מצרים. תוקפם ועניינם של כל המצוות והתורה מיוסדים על יציאת מצרים, כפי שנראה בדיבר הראשון של עשרת הדברות וכפי שממשיכים שם הפסוקים: "ואותנו הוציא משם למען הביא אתנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו: ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים לחייתנו כהיום הזה: וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות את כל המצוות האלה לפני ה' אלהינו פאשר צונו". אז למה אנחנו בכלל מחפשים מצוות מסוימות?

7 וחוזר ציווי זה בהמשך הפרק שם: שמות יג טז: "והיה לאות על ידך ולטוטפת בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים". מצוות תפילין קשורה קשר הדוק ביציאת מצרים וניתנה לעם ישראל, כמו מצוות נוספות, עוד לפני מתן תורה. ראו דברינו [מצוות טרומ סיני](#) בפרשת לך לך. שתי הפרשות האחרונות מתוך הארבע [בבתי התפילין של ראש ושל יד](#) לקוחות מפרק יג בספר שמות ומכסות את הפרק כולו אשר מכיל, בנוסף למצוות תפילין, גם את המצווה הבאה.

8 וכבר בתחילת הפרק שם: שמות יג ב: "קדש לי כל בכור פטר כל רחם בגני ישראל באדם ובבהמה לי הוא". והוא הפסוק המצוין במצווה יח בספר החינוך כמקור המצווה (ומצוות פדיון פטר חמור נמנית כמצווה נפרדת, מצווה כב). ויש לשים לב שבדומה לפסוק "והגדת לבגד" לעיל הקשור באכילת מצה ואיסור חמץ, גם הפסוק: "כי ישאלך בגד מחר לאמר מה זאת", שאנו קושרים לשאלת הבן התם בהגדה, כתוב בקשר למצוות בכורות. כך או כך, ראו מדרש שמות רבה יט ח בפרשת בא אשר שוזר את הכל ביחד: "קדש לי כל בכור - רבי נחמיה אומר: אמר הקב"ה לישראל: כשתבואו לארץ תעבירו כל פטר רחם לי. יכול לא להעבירו מיד? תלמוד לומר: והעברת כל פטר רחם לה' מיד, שנאמר: והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני ... והעברת כל פטר רחם לה' (שמות יג יא-יב). יכול לא להעבירו מיד? תלמוד לומר: קדש לי כל בכור - מיד. הזהירם הקב"ה על שחם עליהם במצרים. והיה כי ישאלך בגד מחר לאמר מה זאת? ואמרת אליו וכו' - הודיעהו נסים שנעשו לכם במצרים כשהקשה פרעה לשלחך ... ועשה אותו סימן בידך ובראשך ... משל למלך שעשה לבתו שמחה גדולה שהיתה נתונה אצל שונאים. אמר לה אביה: עשי אותה שמחה שעשית לך עטרה לראשך שלא תשכחי אותה. כך האלהים עשה נסים לישראל ובשבילם הרג בכורי מצרים, לכך הזהירם על קדושת בכורים ... שיהיו עטרה בראשם של ישראל שלא ישכחו הנס לעולם".

9 נראה שציווי בסיסי זה שבראש עשרת הדברות מעיד על עצמו ואינו צריך הסברים והרחבות. קבלת האלוהות של הקב"ה ע"י בני ישראל אינה בשל היותו בורא שמים וארץ, אלא בשל הוצאת העם ממצרים (רא"ם וגור אריה על רש"י). וכלשון מדרש מכילתא המובא ברש"י שם: "כדאי היא הוצאה שתהיו משועבדים ל". ובשמות רבה כט ג: "שעל מנת כן הוצאתיך מבית עבדים, שתקבל אלוהותי עליך". וגם מוני המצוות מנו דיבר זה כמצוות עשה, ראו מצוה א בספר המצוות לרמב"ם (ורמב"ן מסכים ולא חולק, רק מוסיף את מצוות לא תעשה המשלימה: פן תשכח את ה' המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים). וספר החינוך במצווה כה, משלב בין בריאת העולם ויציאת מצרים ואומר: "להאמין שיש לעולם אלוה אחד שהמציא כל הנמצא ... ואשר אמר: אשר הוצאתיך וגו', לומר שלא יפתה לבבכם לקחת ענין צאתכם מעבדות מצרים ומכות המצרים דרך מקרה, אלא דעו שאנכי הוא שהוצאתי אתכם בחפץ ובהשגחה, כמו שהבטיח לאבותינו אברהם יצחק ויעקב". וכבר זכינו לדרוש על הדיבר הראשון של עשרת הדברות בדברינו [פתח באנכי](#) בפרשת יתרו.

10 כך בפרשת משפטים, בציווי הראשון בתורה על שלושת הרגלים, וכך גם בציווי החוזר בפרשת כי תשא, שמות לד יח: "את חג המצות תשמר שבעת ימים תאכל מצות פאשר צויתך למועד חדש האביב כי בחזק יד הוצאתיך מארץ מצרים". בשניהם נזכר "חודש האביב" שקשור לשמירה של חג המצות (פסח בלשוננו היום) שלעולם יחול במועד חודש האביב (היינו לא לפני יום השוויון של האביב), נושא שקשור בלוח השנה ונראה עוד בספר דברים להלן. כאן לכאורה, הציווי הוא פשוט: למה יש לשמור את חג המצות

10. שמות כט מה-מו – הקמת המשכן, בניית בית המקדש

וְשִׁכַנְתִּי בְתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהֵייתִי לָהֶם לְאֱלֹהִים: וַיִּדְעוּ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְשִׁכְנִי בְתוֹכְכֶם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם: ¹¹

11. ויקרא יא מג-מה פרשת שמיני – איסור שרצים

אֵל תִּשְׁקָצוּ אֶת נִפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל הַשָּׂרָץ הַשָּׂרָץ וְלֹא תִטְמְאוּ בָהֶם וְנִטְמַתֶּם בָּם: כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם וְהִתְקַדְשִׁיתֶם וְהֵייתֶם קְדוֹשִׁים כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי וְלֹא תִטְמְאוּ אֶת נִפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל הַשָּׂרָץ הַרְמֵשׁ עַל הָאָרֶץ: כִּי אֲנִי ה' הַמַּעֲלֶה אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְהֵייתֶם לְכֶם לְאֱלֹהִים וְהֵייתֶם קְדוֹשִׁים כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי: ¹²

12. ויקרא יט לה-לו – שמירה על מידות ומשקלות

לֹא תַעֲשֶׂוּ עֹל בַּמִּשְׁפָּט בַּמִּדָּה בַּמִּשְׁקָל וּבַמְשׁוּרָה: מֵאֲזַנִּי צֶדֶק אֲבִי צֶדֶק אֵיפֶת צֶדֶק וְהִין צֶדֶק יִהְיֶה לְכֶם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: ¹³

13. ויקרא כב לב-לג – חילול השם וקידוש השם

וְלֹא תַחֲלְלוּ אֶת שֵׁם קְדוֹשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' מְקַדְשְׁכֶם: הַמוֹצֵיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְהֵייתֶם לְכֶם לְאֱלֹהִים אֲנִי ה': ¹⁴

מידי שנה בשנה ("ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה") ולדאוג שיחול בחודש האביב? משום שבמועד זה יצאת ממצרים! אך ספר החינוך לא רואה בפסוק זה מצווה מיוחדת, רק מצווה כללית, מצווה פ"ח של מצוות חגיגה בשלושת הרגלים. וחו"ל למדו מפסוק זה סמך לאיסור מלאכה בחול המועד, בשל המילים: "שבעת ימים" (גמרא חגיגה יח ע"א). ופרשני המקרא (בכור שור, חזקוני ועוד) מדגישים שהפסוק החוזר בפרשת כי תשא שבא לאחר חטא העגל, הוא אזהרה וגם חידוש הברית לאחר שזו הופרה בחטא העגל כשאמרו: "אלה אלוהיך ... אשר העלוך מארץ מצרים". בפרשת משפטים כתוב: "את חג המצות תשמור וכו' " ובפרשת כי תשא חוזר אותו פסוק, מילה במילה! ללמד שבירית יציאת מצרים הקשורה בחג המצות חזרה למקומה!

¹¹ ראו גם ויקרא כו יא-יג: "ונתתי משכני בתוכם ולא תגלע נפשי אתכם: והתהלכתי בתוכם והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם: אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהית להם עבדים ואשבר מטת עלכם ואולף אתכם קוממיות". השראת השכינה, כל הרעיון של המשכן, גם הם זכירת יציאת מצרים. כפי שכבר בשירת הים מוזכר המקדש, שמות טו יז: "תבאמו ותשמעו בהר נחלתך מכן לשבתך פעלת ה' מקדש אדני כוננו ידך". אמנם לא מפסוקים אלה לומדים חז"ל ומוני המצוות את מצוות בניית בית הבחירה, אבל כן מפסוק אחר הנמצא בראש פרשת תרומה, שמות כה ח: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". ראו פסיקתא דרב כהנא פיסקא ג, סדר עולם רבה פרק ו, ספר המצוות לתורה כן בפועל על"ה ממצרים ולא יצ"א, ומפרש: "כי אני ה' המעלה אתכם, בית הבחירה - לבנות בית לשם ה', כלומר שנהיה מקריבים שם קרבנותינו אליו, ושם תהיה העליה לרגל וקבוץ כל ישראל בכל שנה, שנאמר: ועשו לי מקדש". ולפי שבפסוקים שהבאנו למעלה, מסוף פרשת פקודי בעת השלמת המשכן והקמתו נזכרת השראת השכינה כקשורה ליציאת מצרים, ראינו למנות גם ציווי זה.

¹² ראו בגמרא בבא מציעא סא ע"ב: "יציאת מצרים דכתב רחמנא גבי שרצים למה לי? - אמר ליה: אמר הקב"ה: אני הוא שהבחנתי בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור, אני עתיד ליפרע ממי שמערב קרבי דגים טמאין בקרבי דגים טהורין, ומוכרן לישראל". הגמרא מדגישה את הרמאות שמביאה לאכילת שרצים, אבל הפרשנים מתמקדים בעצם האיסור ובהקשר הברור לקדושים תהיו. ראו רש"י על הפסוק במקרא שמדגיש את השימוש בתורה כן בפועל על"ה ממצרים ולא יצ"א, ומפרש: "כי אני ה' המעלה אתכם, ככולן כתיב והוצאתי, וכאן כתיב המעלה, תנא דבי רבי ישמעאל: אלמלי לא העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל שאין מטמאין בשרצים כשאר אומות, דיים, ומעליותא היא גביהו, זהו לשון מעלה" (ראו גם פירושו על הדף בגמרא שם). ואבן עזרא ויקרא יא מה: "כי לא העליתי אתכם מארץ מצרים כי אם להיות לכם לאלהים, ואם לא תהיו קדושים לא אהיה לכם לאלהים, על כן אם רצונכם שאהיה לכם לאלהים תהיו קדושים". וראו גם פירוש ספורנו בדרך זו ואחרים.

¹³ מה הקשר בין הקפדה על מידות ומשקלות ויציאת מצרים? ראו שוב מסכת בבא מציעא סא ע"ב: "אמר רבא: למה לי דכתב רחמנא יציאת מצרים בריבית, יציאת מצרים גבי ציצית, יציאת מצרים במשקלות? אמר הקב"ה: אני הוא שהבחנתי במצרים בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור - אני הוא שעתידי ליפרע ממי שתולה מעותיו בנכרי ומלוה אותם לישראל בריבית, וממי שטומן משקלותיו במלח, וממי שתולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא". והרי לנו גם מקדמה למצוות ציצית וריבית שנראה להלן. זאת ועוד, מצוות 'מאזני צדק' והגינות במסחר חוזרת גם בספר דברים פרק כה פסוקים יג-טז: "לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה: לא יהיה לך בבידתך איפה ואיפה גדולה וקטנה: אבן שלמה וצדק יהיה לך איפה שלמה וצדק יהיה לך למען יאריכו ימך על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך: כי תועבת ה' אלהיך כל עשה אלה כל עשה עגל". כאן אין לכאורה יציאת מצרים, אבל נמצא הצד השני של המטבע: "למען יאריכון ימך על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך", ואדמה-ארץ זו הרי קשורה קשר בל ינתק עם יציאת מצרים - זו התחלת המסע לחירות וזו תחנת היעד. זה אמנם קשר עקיף, אך משמעותי. והמדרש מתעקש שגם כאן מצויה יציאת מצרים, שהרי הפסוק הבא מיד ובסמוך לפרשת מידות ומשקלות שם הוא הפסוק: "זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים" - מצווה שנראה להלן. וזו לשון מדרש נחומא פרשת כי תצא סימן ח: "זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים - רבי בנאה פתח: מאזני מרמה תועבת ה' ואבן שלמה רצונו (משלי יא א). אם ראית דור שמידותיו שקר, דע שהמלכות מתגרה באותו הדור. מה טעם? מאזני מרמה תועבת ה' וכתוב אחריו: בא זדון ויבא קלון ואת צנועים חכמה. וכבר הארכנו בנושא זה בדברינו **איפה ואיפה - על מידות ומשקלות** בפרשת כי תצא

¹⁴ כיצד קשור נושא חילול השם (ואולי גם ההפך קידוש השם) ליציאת מצרים? בפשטות, יציאת מצרים הייתה מעשה של קידוש השם כפי שרחב מעידה, יהושע ב יא: "כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים ... ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת". וכבר קדם משה בחטא העגל שמות לב יב בטענתו לקב"ה: "למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם וכו' ". ראו גם דברים ט כח. ולחילופין, אם עם ישראל לא ממלא את הציפיות ממנו ולא מתנהג כראוי, הוא גורם לחילול השם כפי שמעיד יחזקאל בפרק לו: "ויבוא אל הגוים אשר באו שם ויחללו את שם קדשי באמר להם עם ה' אלה ומארכו וצאו". והתקון הוא ביציאת מצרים מחודשת: "ואחמל על שם קדשי אשר חללוהו בית ישראל בגוים אשר באו שמה: ... ולקחתי אתכם מן הגוים וקבצתי אתכם מכל הארצות והבאתי אתכם אל אדמתכם". והדברים

19. במדבר פרק ט ט-יב – פסח שני תרתי משמע

וַיִּדְבֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ כִּי יִהְיֶה טֶמֶא לְנַפְשׁוֹ אוֹ בְדָרְךָ רָחֳקָה לָכֶם אוֹ לְדַרְתֵיכֶם וְעָשָׂה פֶסַח לָהּ: בַּחֲדָשׁ הַשְּׁנִי בְּאַרְבַּעַה עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעֲרֵבִים יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל מִצּוֹת וּמִרְרִים יֹאכְלֵהוּ: לֹא יִשְׂאִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר וְעָצָם לֹא יִשְׁבְּרוּ בוֹ כְּכֹל חֻקַּת הַפֶּסַח יַעֲשׂוּ אֹתוֹ.²⁰

20. דברים ה יב-טו – מצוות השבת, הדיבר הרביעי בדברות פרשת ואתחנן

שְׁמֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֶיךָ: שְׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלֶאכֶתֶךָ: וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֶאכֶה אֲתָה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְעַמְּךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל בְּהֵמַתְּךָ וְגַרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וְעַמְּךָ כַּמּוֹד: וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְאָךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרַע נְטוּיָה עַל כֵּן צִוָּה ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת.²¹

21. דברים י יט – אהבת הגר

וְאֶהְבֶּתֶם אֶת הַגֵּר כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם:²²

22. דברים פרק יג ו – מצוות נביא שקר, מסית ומדיח

וְהִנְבִּיא הַהוּא אוֹ חֹלֵם הַחֲלוֹם הַהוּא יוֹמֵת כִּי דַבֵּר סֵרָה עַל ה' אֱלֹהֶיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהִפְדָּךְ מִבֵּית עֲבָדִים לְהַדְחִיךָ מִן הַדָּרְךָ אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֶיךָ לְלַקֵּחַ בָּהּ וּבַעֲרַתְהָ הָרַע מִקִּרְבְּךָ:

23. דברים יג יא – דין מסית ומדיח

וּסְקַלְתוּ בְּאֲבָנִים וְמָת כִּי בִקֵּשׁ לְהַדְחִיךָ מֵעַל ה' אֱלֹהֶיךָ הַמוֹצִיאֶךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים:

²⁰ זו מצוות "פסח שני" "תרתי משמע". האחד, משום שבפרשה זו מצטווים ישראל לעשות את הפסח השני בחייהם, הוא פסח דורות הראשון, הוא הפסח הראשון במדבר מחוץ למצרים. והשני, פסח שני במשמעות של מי שנבצר ממנו לעשות את הפסח במועדו יד בניסן. שני 'פסח שני' אלה נהגו, כפי הנראה רק פעם אחת. האם נוכל למנות גם מצווה זו כזכר ליציאת מצרים? לא כתוב כך במפורש בפסוקים, אבל כפי שצינו בשאר מצוות הפסח לעיל: איסור חמץ, אכילת מצה, קרבן פסח וכו', כל אלה הם באופן טבעי ופשוט זכרון לשעבוד וליציאת מצרים ולפיכך מנינו גם מצווה זו. ראו אגב אזכורה בספר החינוך מצוה שפ: "שיעשה פסח שני בארבעה עשר באייר כל מי שלא יכול לעשות פסח ראשון בארבעה עשר בניסן". ראו עוד המצווה הסמוכה שם, שפא: "מצות פסח שני שיאכל על מצות ומרורים, שכל המחויב בפסח שני שיאכל בשר הפסח על מצות ומרורים, שנאמר: על מצות ומרורים יאכלהו". וכאן שואלים את הבנים והבנות: כיצד והיכן נכנסה מצווה אחרונה זו לליל הסדר שלנו?.

²¹ בעשרת הדברות של ספר דברים חוזר הדיבר של השבת אבל הפעם לא "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש", היינו זכר למעשה בראשית, אלא: "וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים", היינו זכר ליציאת מצרים. מפרספקטיבה של זמן, מתקבלים הדברים יותר. ואולי גם לדור החדש. (ובקידוש בשבת אנחנו מזכירים את שניהם). עוד על הקשר בין שבת ויציאת מצרים, ראו מדרש תנאים לדברים ה טו: "וזכרת כי עבד היית - זכור מה עשיתי לך מה פירקתי ממך מה היטלתי עליך. פירקתי ממך: וימררו את חייהם, היטלתי עליך: זכור את יום השבת. מלמד שנאמרה שבת אף זכר ליציאת מצרים". וסדר עולם רבה (ליינר) פרק ה קובע שיציאת מצרים הייתה בשבת: "בחמשה עשר יום לחדש השני לצאתם מארץ מצרים (שמות טז א), ואחד בשבת היה". על רקע זה יובן טוב מדרש שמות רבה פרשת בא פרשה יט: "קדש לי כל בכור, והזהיר לישראל, כשם שבראתי את העולם ואמרתי להם לישראל לזכור את יום השבת זכר למעשה בראשית, שנאמר: זכור את יום השבת, כך היו זוכרים הנסים שעשיתי לכם במצרים וזכרו ליום שיצאתם משם, שנאמר: זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים". ובפרקי דרבי אליעזר פרק יח: "למה הדבר דומה? לאחד שהיה לו כלי חמדה, ולא רצה להנחילו אלא לבנו העובד אותו. כך הקב"ה, יום שבת מנוחה וקדשה שהיה לפניו, לא רצה להנחילו אלא לישראל. תדע לך שהוא כן, כשיצאו ממצרים, עד שלא נתן להם את התורה, הנחיל את השבת לישראל. ושתי שבתות שבתו ישראל עד שלא נתן להם את התורה". ובדברות האחרונות כתב: וזכרת כי עבד היית [בארץ] מצרים, ויוציאך ה' אלוהיך משם. וכשתנוח בשבת יזכר לך עבדות מצרים, שלא היית יכול לנוח, ועתה הנח בשבת, ותדע שאתה בן חורין מן העבודה, ותזכור החסד שעשה לך הקב"ה". ופירוש רמב"ן דברים ה טו: "אבל בכאן יזהיר אותנו לשמור השבת, בעבור היותנו עבדים במצרים עובדים כל היום על כרחנו ולא הייתה לנו מנוחה, והוא יצונו עתה לשבות ולנוח, כדי שנזכיר חסדי השם עלינו בהוציא אותנו מעבדות למנוחה". עוד הרבה יש על הקשר בין שבת ויציאת מצרים, אבל נראה שאין פשוט מזה שיום מנוחה פעם בשבוע בו הוא התשובה לשעבוד מצרים, הוא המטרה של יציאת מצרים: "ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה כל מלאכה אֲתָה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְעַמְּךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל בְּהֵמַתְּךָ וְגַרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וְעַמְּךָ כַּמּוֹד".

²² כבר קדם הציווי על אהבת הגר בפרשת קדושים, ויקרא יט לג: "וכי יגור אִתְּךָ גֵר בְּאֶרְצְכֶם לֹא תוֹנוּ אֹתוֹ: כְּאֶזְרַח מִכֶּם יִהְיֶה לָכֶם הַגֵּר אֲתֶכֶם וְאֶהְבֶּתְהוּ לוֹ כַּמּוֹד כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם". שם העניין הוא איסור אונאה ולפיכך אהבת הגר שם היא בהיבט שלילי של מניעת עשיית הרע, מניעת אונאתו. אל תעשה לגר את מה שעשו לך במצרים. ראו דברינו **וגר לא תונה** בפרשת משפטים. אולי אין כאן אהבה ממש, רק "מה ששנוא עליך אל תעשה לחברך", ואולי מכאן לקח הלל את הדברים שאמר לגר (שבת לא א). אך כאן בספר דברים, ההקשר הוא חיובי. כמו שעולה מהפסוקים הקודמים: "כי ה' אלהיכם הוא אלהי האֱלֹהִים וְאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים הָאֵל הַגָּדֹל הַגָּבֹר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנָיו וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד: עֲשֵׂה מִשְׁפָּט יְתוֹם וְאַלְמָנָה וְאַהֲבֵה גֵר לְתֹת לוֹ לְחֶם וְשִׂמְלָה". והרי זה כמו שאומרים חז"ל במספר מקומות: "מה הוא רחום, אף אתה רחום וכו'" – "אם הקב"ה אוהב גרים, אף אתה אוהב את הגר. אז למה צריך הכתוב להוסיף את הסיבה של זכירת הגרות במצרים? לא מספיקה ההידמות לקב"ה? אולי באמת הפסוקים בספר ויקרא הם המקור ולא כאן! התשובה תבוא ממקום אחר בספר דברים, פרק ז פסוקים ז-ח: "לא מִרְבֶּכֶם מִכָּל הָעַמִּים חֶשֶׁק ה' בְּכֶם וַיִּבְחַר בְּכֶם כִּי אֲתֶם הַמְעֻט מִכָּל הָעַמִּים: כִּי מֵאַהֲבַת ה' אֲתֶם וּמִשְׁמֵרוֹ אֶת הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם הוֹצִיא ה' אֶתְכֶם בְּיַד חֲזָקָה וּפָדָךְ מִבֵּית עֲבָדִים מִיַּד פְּרַעֲה מִלֶּךְ מִצְרַיִם". מאהבת ה' אתכם נפתתם מגרות מצרים, לפיכך תאהבו אתם את הגרים, לא רק שתימנעו מלהונותם, כעת כשאתם ריבונים על אדמתכם בארצכם.

24. דברים טו יג-טו – מצוות העניקה לעבד השתחרר

וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו ריקם: העניקו תעניקו לו מצאנך ומגנך ומיקבך אשר ברכך ה' אלהיך ותן לו: וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ה' אלהיך על פן אנכי מצאנך את הדבר הזה היום:

25. דברים טז א – שמור את חודש האביב, מצוות קידוש החודש ועיבור השנה

שמור את חודש האביב ועשית פסח לה' אלהיך כי בחודש האביב הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה.²³

26. דברים טז ב-ג – קרבן פסח

וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר במקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם: לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזו יצאת מארץ מצרים למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך.²⁴

27. דברים טז יב – חג השבועות, שלושת הרגלים, שמחת יום טוב

ועשית חג שבועות לה' אלהיך מסת נדבת ידך אשר תתן פאשר ברכך ה' אלהיך: ושמחת לפני ה' אלהיך אפה ובגד ובתך ועבדך וצמיתך והלוי אשר בשעריך והגר והיתום והאלמנה אשר בקרבך במקום אשר יבחר ה' אלהיך לשכן שמו שם: וזכרת כי עבד היית במצרים ושמרת ועשית את החקים האלה.²⁵

28. דברים כ א פרשת שופטים - במלחמה

כי תצא למלחמה על איבך וראית סוס ורכב עם רב ממך לא תירא מהם כי ה' אלהיך עמך המעלה מארץ מצרים.²⁶

²³ כבר קדמו הפסוקים לעיל אשר מזכירים את פסח בחודש האביב דווקא, בשמות כג טו: "את חג המצות תשמר שבעת ימים תאכל מצות פאשר צויתך למועד חודש האביב כי בו יצאת מצרים וכו'", בשמות לד יח: "את חג המצות תשמר שבעת ימים תאכל מצות אשר צויתך למועד חודש האביב כי בחודש האביב יצאת מצרים", ובשמות יג ד: "היום אתם יצאים בחודש האביב". שמירה על פסח בחודש האביב (שלא יחול לפני יום השוויון באביב) היא מיסודות לוח השנה ולפיכך מצריכה את קידוש ועיבור השנה על מנת שיחולו החגים בזמנם (בכלל זה גם הקפדה על סוכות כחג האסיף). ספר החינוך מצווה ד אמנם ממקם מצווה זו בפרשת החודש הזה לכם, שמות יב: "מצות קידוש החדש - לקדש חדשים ולעבר שנים בבית דין גדול בחכמה סמוך בארץ, ולקבע מועדי השנה על פי אותו קידוש, שנאמר: החדש הזה לכם ראש חדשים, כלומר כשתראו חידושה של לבנה תקבעו לכם ראש חדש, או אפילו לא תראוה, מכיון שהיא ראויה להראות על פי החשבון המקבל. וכן תכלול מצוה זו מצוות עיבור השנה, לפי שיסוד מצוות קדוש החדש, כדי שיעשו ישראל מועדי השם במועדם. וכמו כן מצוות עיבור השנה מזה היסוד היא". אך הלכות חשובות הקשורות ללוח השנה נלמדות מפסוק שהבאנו למעלה הכתוב בלשון של ציווי: "שמור", אשר מזכיר גם "שמור" אחרים בתורה כמו שבת. ראו למשל ספרי דברים פרשת ראה פסקא כז שמפסוק זה לומדים שמעברים את חודש אדר דווקא: "שמור את חודש האביב, שמור את החודש סמוך לאביב מפני אביב שיהא בזמנו". ראו גם מדרש אגדה (בובר) בראשית פרק א על הפסוק: "והיו לאותו ולמועדים ולימים ושנים - שעל חשבון חמה ולבנה תיקון המועדים, שנאמר: שמור את חודש האביב". וברמב"ם הלכות קידוש החודש פרק א הלכה א: "חדשי השנה הם חדשי הלבנה, שנאמר: עולת חדש בחדשו, ונאמר: החדש הזה לכם ראש חדשים ... והשנים שאנו מחשבין הם שני החמה, שנאמר: שמור את חודש האביב", בדברינו [עיבור השנה](#) בשבת פקודי.

²⁴ הגענו סוף סוף אל המצווה המרכזית של הפסח אשר נתנה לחג את שמו, היא מצוות קרבן הפסח שאמנם נזכרת כבר בספר שמות פרקים יב יג ה"ל, ושם מונה אותה ספר החינוך, מצוה ה: "מצות שחיטת הפסח - לשחוט ביום ארבעה עשר בניסן בין הערבים שה תמים זכר בן שנה או גדי בבית הבחירה. וזה נקרא קרבן הפסח ... וענין המצוה הוא שמתקבצים אנשים מישראל לחבורות ולקחין מן השוק או מבייתם גדי אחד או שנה תמים זכר בן שנה, ושוחטין אותו בעזרת בית המקדש ביום י"ד בניסן בין הערבים, ואחר כך לערב אוכלין אותו בין כולם אחר מאכלם וכו'". אבל כאן נזכרת יציאת מצרים במפורש, אמנם שוב בקשר ברור עם אכילת מצה מחד גיסא ועם איסור חמץ - אסור שנזכר כאן בקשר ברור לקרבן הפסח (שספר החינוך מונה כבר במצווה פט בפרשת משפטים ע"ס הפסוק בשמות כג יח: "לא תשחט על חמץ דם זבח") - הוא איסור חמץ שמתחיל כבר ביום יד במחצית היום בזמן הקרבת הקרבן.

²⁵ כבר ראינו שכל החגים, כמו גם השבת, קשורים ליציאת מצרים. אבל כאן, מדגיש פירוש חזקוני: "וזכרת כי עבד היית במצרים בשאר חגים יש מצות שיש להזכיר שבגינן יצאו ישראל ממצרים כגון מצות בפסח, סוכה בחג האסיף, שופר בר"ה, תענית ביום הכפורים, אבל עצרת אין בו שום רמז לפיכך כתוב בו וזכרת. כי עבד היית במצרים אל תאמר איך אתבטל מן הקציר אלא זכור שלא היה בידי כלום כשחננך הקב"ה ולא היה לך פנאי לנוח ולשמוח לפיכך ושמרת ועשית".

²⁶ בדומה לאיסור שרצים לעיל, גם כאן נוקטת התורה בלשון על"ה ולא יצ"א ממצרים. ראו המדרש הגדול על הפסוק: "המוציאך מארץ מצרים לא נאמר אלא המעלך, אמר להן הקב"ה: הרבה מעלות עליתי אתכם, ולא במצרים בלבד אלא בכל המקומות ... ועכשיו אפילו אין בידכם אלא קרית שמע בלבד, שאתם מזכירין בה יציאת מצרים, כדאי היא שתעמוד לכם בפני איביכם, לכך נאמר המעלך מארץ מצרים". ופירוש אלשיך מדגיש את מידת האמונה והביטחון: "ה' אלהיך עמך המעלך מארץ מצרים בשכר האמנה והביטחון שעל כן יצאו ביד רמה, כמו שאמר ז"ל על פסוק ויאמן העם". וכך בדומה פירוש אור החיים: "וגמר אומר המעלך מארץ מצרים כי זה מופת חותך ... וזה לך האות כדי שתתחזק במלחמה". אך מנגד, ראו פירוש העמק דבר: "המעלך מארץ מצרים. אפילו אם אינו באופן שהארון הולך עמם ... מכל מקום השכינה שורה בישראל כמו שהיה בעליה ממצרים בלי ארון". עוד בפירוש משך חכמה: "לא תירא מהם כי ה' וכו' המעלך מארץ מצרים. פירושו על פי דברי הירושלמי (פאה א א): דורו של דוד, כולם צדיקים היו, ועל ידי שהיה בהם דילטורין (לשון הרע) היו נופלים במלחמה וכו'. אבל דורו של אחאב עובדי עבודה זרה היו, ועל ידי שלא היו בהם דילטורין היו יורדים למלחמה ומנצחים. וזה בעת שהעלן מארץ מצרים היו עובדי ע"ז ... ולא היה בהם דילטורין, כמבואר במכילתא פרשת בא. וזה שאמר, שאף אם אתה נמוך במדרגה כמו שהעלך ממצרים, לא תירא מהם". ולגבי הפועל על"ה דווקא, ראו שימוש בו דווקא בפרשת חטא העגל וכפרתו, בשמות לב-לג והדבר צורך עיון.

29. דברים כג ד-ה – איסורי חיתון עם העממים

לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד עולם: על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים ואשר שָׁכַר עֲלֵיךְ אֶת בְּלַעַם בֶּן בְּעוֹר מִפְתּוֹר אֲרַם נְהַרְסִי לְקַלְלָךְ: ²⁷

30. דברים כד ח-ט – זכירת מרים, שמירה מנגע הצרעת

השֹׁמֵר בְּנִגְעַי הַצֵּרַעַת לְשֹׁמֵר מֵאֵד וְלַעֲשׂוֹת כְּכָל אֲשֶׁר יִוָּרֶוּ אֶתְכֶם הַכְּהֲנִים הַלְוִיִּם כְּאֲשֶׁר צִוִּיתֶם תִּשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת: זְכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם:

31. דברים כד יז-יח – איסורי עושה שונים

לא תטה משפט גר יתום ולא תחבל בגד אלמנה: וזכרת כי עבד היית במצרים ויפדך ה' אלהיך משם על כן אנכי מצוך לעשות את הדבר הזה:

32. דברים כד יט-כב – מתנות עניים

כי תקצר קצירך בשדך ושכחת לעמר בשדה לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולאלמנה יהיה למען יברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידך: כי תחבט זיתך לא תפאר אחריו לגר ליתום ולאלמנה יהיה: כי תבצר פרמך לא תעולל אחריו לגר ליתום ולאלמנה יהיה: וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים על כן אנכי מצוך לעשות את הדבר הזה: ²⁸

33. דברים כה יז-יט – זכירת עמלק

זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים: אשר קרד בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריו ואתה עגף ונגע ולא גרא אלהים: והיה בהנחת ה' אלהיך לך מכל אנכיך מסביב בארץ אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה לרשתה ותמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח: ²⁹

34. דברים כו ה-ח – מצוות הביכורים

²⁷ יציאת מצרים איננה מהלך פשוט שבו מניחים מאחור את הסבל והשעבוד ויוצאים לחירות ולעולם נעים ויפה. עצם המצווה של זכירת יציאת מצרים מקפלת בתוכה גם זכרונות קשים, חשבונות עם אויבים ומשטינים. לא רק של המצרים ששעבדו את בני ישראל (ראו דברינו [לבנת הספיר](#)), אלא גם של עמי האיזור, בפרט בדרך הארוכה אל החירות בארץ המובטחת. ולא חשבון רק עם אויב מר ושפל כמו עמלק: "אשר קרד בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריו ואתה עיף ויגע", לא רק עם אלא בלעם שבא לקלל את עם ישראל, אלא גם עם קרובי משפחה כמו עמון ומואב שלא היו מוכנים לספק לעם לחם ומים "בדרך בצאתכם ממצרים". האם זו מצווה לדורות? האם זו הדרך לחירות ולריבונות לזכור לעמי האיזור לנצח את רעתם? גם למי שיבקש להסתפח אל יוצאי מצרים? ראו הריכוכך כבר במקרא עצמו שם, הן כלפי אדום "כי אחיך הוא" והן כלפי המצרים עצמם "כי גר היית בארצו"! ואיזו קהילה יהודית מפוארת חייתה ופרחה במצרים שנים ותקופות ארוכות. ועמון ומואב שחטאם הגדול באמת, הזנות בשיטים כלל לא נזכר שם, מה איתם? ראו איך נהפכה ההלכה והותרו בנותיהם לבוא בקהל ומרות המואביה בת עגלון מלך מואב יצא דוד המלך! דברינו [לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'](#) בפרשת כי תצא. (ורחב שהיא משבעת העמים נישאת ליהושע ויצו ממנה שמונה נביאים, דברינו [רחב](#) בפרשת שלח לך). ראו גם הדיון על הגר העמוני שבא לפני חכמים והתירוהו משום "שכבר עלה סנחריב ובלבל את האומות" (מסכת ידיים פרק ד משנה ד). אפשר שזכרון יציאת מצרים, כאשר העם היוצא גם התנחל ובנה לו בית איתן ונאמן, יכול לאפשר גם יחס אחר לעמים האחרים.

²⁸ כבר ראינו את הביטוי "הדבר הזה" בפסוקים הקודמים בדין איסור עושה של החלשים בחברה וכן לעיל בדין הענקה לעבד שהשתחרר. הביטוי "דבר" צד את עיני הדרשנים. ראו תוספתא מסכת פאה (ליברמן) פרק ד הלכה יז: "אמר ליתן ונתן, נותנין לו שכר אמירה ושכר מעשה. אמר ליתן ולא הספיק בידו ליתן, נותנין לו שכר אמירה כשכר מעשה. לא אמר ליתן, אבל אמר לאחרים תנו, נותנין לו שכר על כך, שנאמר: כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך. לא אמר לאחרים תנו, אבל מניח לו בדברים טובים, מניין שנותנין לו שכר על כך? שנאמר: כי בגלל הדבר הזה". גם הדיבור חשוב מאד. ראו טור יורה דעה הלכות צדקה סימן רמט: "שאל לו העני ואין לו מה יתן לו, לא יגער בו ויגביה עליו קולו, אלא יפייסנו בדברים ויראה לו לבו הטוב שרצונו ליתן לו אלא שאין ידו משגת. ואם אין בידו ליתן לו ויכול לעשות לאחרים שיתנו לו שכרו גדול כשכר הנותן". ראו דברינו [מתנות עניים](#) בפרשת כי תצא וכן דברינו [מצוות צדקה](#) בפרשת בהר.

²⁹ הזכירה כאן איננה ישירה של יציאת מצרים, אלא של מה שקרה בדרך – "בדרך בצאתכם ממצרים". מבאר מדרש תנאים לדברים פרק כה פסוק יז: "בדרך - בשעת טירופכם: בצאתכם ממצרים - בשעת גאולתכם". עמלק איננו מעצמה כמצרים שיכולה לשעבד עם. עמלק גם לא יכול לנהל מלחמה סדורה נגד עם ריבוני בארצו. עמלק מזנב את הנחשלים, עמלק מצנן את האמבטיה הרוחתת (מדרש תנחומא כי תצא יג ורש"י על הפסוק) ומראה לעמי האזור שאפשר להתגרות בישראל. בא מדרש תנאים לדברים ומדגיש שכל זה היה "בשעת גאולתכם", היינו, עמלק בא למחוק את האירוע הגדול והנשגב של יציאת מצרים. על כך באה הזכירה בלשון נגיד ומצווה: "זכור", כמו "שמור" שראינו לעיל. אך לצד החשבון החיצוני עם עמלק, יש חשבון פנימי של הקפדה על מידות ומשקלות, היינו על בניית חברה צודקת וישרה, כפי שראינו לעיל במצוות מידות ומשקלות ובסמיכות של זכירת עמלק למצווה זו. זכירה אחת היא המלחמה החיצונית בעמלק "מדור דור" ומחייתו. הזכירה השנייה היא מנוחה ונחלה תקינים בארץ שהיא מטרת היציאה ממצרים. לסיים את הדרך ולהגיע לארץ, לבנות בה חברה בריאה וחסונה ששום עמלק לא ירצה לשוב ולהתגרות בה.

וְעִנִּיתָ וְאָמַרְתָּ לְפָנָי ה' אֱלֹהֵיךָ אֲרָמִי אֲבֹד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרָיִמָה וַיִּגְרֶם שָׁם בְּמִתֵּי מֶעֶט וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גָדוֹל עָצוּם וָרֹב :
וַיִּרְעוּ אֹתָנּוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה : וַנִּצְעַק אֵל ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קִלְנוּ וַיִּרְא אֶת עֲנִינּוּ
וְאֶת עֲמָלְנוּ וְאֶת לַחֲצָנוּ : וַיּוֹצֵאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה וּבְמִרְאָה גְדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמִפְתָּיִם :

חג חירות שמח וכשר

מחלקי המים